1.3 Політичні права та участь громадян у вирішенні питань суспільного значення. Свобода мирних зібрань, свобода об'єднань: обсяг захисту та критерії обмеження. Рівність доступу громадян до публічної служби. Правові позиції Конституційного Суду України в цій сфері

1) Політичні права: загальна логіка

Політичні права — це права, що забезпечують участь громадян у формуванні та здійсненні публічної влади.

Конституційна основа:

- **ст. 5** — народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади;
- **ст. 38** — участь в управлінні державними справами + рівний доступ до публічної служби;
- **ст. 36–37** — свобода об'єднань;
- **ст. 39** — свобода мирних зібрань;
- **ст. 69** — форми народного волевиявлення

2) Участь громадян у вирішенні питань суспільного значення

Основні форми участі:

- участь у виборах;
- участь у референдумах;
- участь у діяльності політичних партій та громадських об'єднань;
- участь у місцевому самоврядуванні;
- реалізація права на мирні зібрання;
- звернення, петиції, громадські слухання (як механізми демократичного впливу).

Правова позиція КСУ

- демократія в Україні реалізується через **поєднання представницьких і безпосередніх форм народовладдя**.

Рішення КСУ:
Рішення від 27.03.2000 № 3-рп/2000 (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою)

Правова позиція (коротко):

- народовладдя є фундаментом конституційного ладу;

- народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади;
- референдум є однією з ключових форм безпосередньої демократії.

3) Свобода мирних зібрань (ст. 39 Конституції України)

Зміст права

Громадяни мають право збиратися **мирно**, без зброї, проводити:

- збори;
- мітинги;
- походи;
- демонстрації.

Обсяг захисту

Охоплює:

- право **організовувати** зібрання;
- право **брати участь**;
- право **публічно висловлювати позицію**;
- право **поширювати інформацію** про захід;
- позитивний обов'язок держави забезпечувати можливість проведення зібрання.

Повідомний характер зібрань (не дозвільний)

Ключова ідея

`Повідомлення органів влади ≠ отримання дозволу.`

Рішення КСУ:
Рішення від 19.04.2001 № 4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання)

Правова позиція:

- право на мирні зібрання є безпосередньо діючим;
- органи влади лише повідомляються, а не "дозволяють";
- строки "завчасного сповіщення" можуть визначатися законом, але вони не можуть перетворювати повідомлення на фактичну заборону.

3.2. Обмеження свободи мирних зібрань

Хто може обмежити

- лише суд.

Коли можливо обмеження

- лише в інтересах:
    - національної безпеки;
    - громадського порядку;
    - запобігання заворушенням чи злочинам;
    - охорони здоров'я населення;
    - захисту прав і свобод інших людей.

Стандарт обмеження

Обмеження повинно бути:

- встановлене законом;
- спрямоване на легітимну мету;
- необхідним;
- пропорційним.

Рішення КСУ:
Рішення від 08.09.2016 № 6-рп/2016

Правова позиція:

- свобода мирних зібрань не може бути обмежена підзаконними актами;
- втручання держави можливе лише за конституційними підставами;
- обмеження не може мати характер "превентивної заборони" без доведеної необхідності.

4) Свобода об'єднань (ст. 36–37 Конституції України)

Зміст права

Громадяни мають право:

- об'єднуватися у політичні партії та громадські організації;
- вступати до них або не вступати;
- діяти колективно для захисту своїх інтересів.

Принципи свободи об'єднань

- добровільність членства;
- автономність об'єднання;
- недопущення примусу до вступу/виходу;
- плюралізм і політична конкуренція.

4.1. Добровільність членства

Рішення КСУ:
Рішення від 18.10.2000 № 11-рп/2000 (щодо права на об'єднання у професійні спілки)

Правова позиція:

- право на об'єднання є складовою демократичного ладу;
- членство в об'єднаннях має бути виключно добровільним;
- держава не може встановлювати такі умови, які фактично унеможливлюють реалізацію права на об'єднання.

4.2. Конституційні межі свободи об'єднань

Заборонені цілі діяльності об'єднань (ст. 37)

Забороняється діяльність, спрямована на:

- ліквідацію незалежності України;
- насильницьку зміну конституційного ладу;
- порушення суверенітету і територіальної цілісності;
- підрив безпеки держави;
- незаконне захоплення влади;
- пропаганду війни, насильства;
- розпалювання ворожнечі;
- посягання на права і свободи людини;
- створення незаконних воєнізованих формувань.

5) Рівність доступу громадян до публічної служби (ст. 38 Конституції України)

Що включає

- рівний доступ до державної служби;
- рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування.

Зміст гарантії

- рівність доступу означає **рівність можливостей** на основі закону;
- заборона дискримінації;
- критерії відбору повинні бути об'єктивними.

Допустимі обмеження

- можуть існувати лише якщо:
    - встановлені законом;
    - пов’язані з характером служби (освіта, стаж, доброчесність тощо);
    - не порушують принцип пропорційності.

5.1. Правова позиція КСУ щодо доступу до служби

Рішення КСУ:
Рішення від 13.03.2012 № 6-рп/2012

Правова позиція:

- право рівного доступу до публічної служби є елементом права громадян на участь в управлінні державними справами;
- законодавець може встановлювати вимоги до кандидатів, але вони повинні бути обґрунтованими і не дискримінаційними;
- доступ до служби має забезпечуватися на основі принципу рівності.

6) Загальний тест обмеження політичних прав (логіка КСУ)

При оцінці обмеження політичних прав застосовується стандарт:

- законність (обмеження передбачене законом);
- легітимна мета (нацбезпека, громадський порядок, права інших тощо);
- необхідність (не можна досягти мети м’якшим засобом);
- пропорційність (мінімальне втручання).

Ця логіка проходить через правові позиції КСУ щодо:

- свободи зібрань;
- свободи об’єднань;
- доступу до публічної служби.